

20η Διδακτική Ενότητα Ο κοσμοπολίτης άνθρωπος

Κείμενο αναφοράς 1: Επίκτητος, Διατριβαί, Β 10.1-4

α. Εισαγωγικά σχόλια:

Κατά την ελληνιστική εποχή η ιδιότητα του πολίτη απαλλάσσεται πλέον από κάθε συγκυριακή παράμετρο (σε αντίθεση με τα Πολιτικά του **Αριστοτέλη**, όπου αυτή η έννοια ερμηνεύεται στο πλαίσιο αποκλειστικά της πόλεως-κράτους), ενώ παράλληλα ενισχύεται η σημασία της παγκόσμιας κοινότητας (κόσμος), κατ' αρχήν ως η ιδανική πολιτεία των σοφών. Η στωική αντίληψη για την παγκόσμια ανθρωπότητα θα ωριμάσει στα χρόνια της Ρώμης, καθώς θα διαμορφωθεί μία νέα, ελληνορωμαϊκή πλέον πραγματικότητα. Στωικοί φιλόσοφοι, όπως ο **Επίκτητος** (περ. 50-125/130 μ.Χ.) και ο Ρωμαίος αυτοκράτορας **Μάρκος Αυρήλιος** (121-180 μ.Χ.), φαίνεται να δίνουν απαντήσεις στα φιλοσοφικά ερωτήματα, που ταιριάζουν στους ανθρώπους της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας.

Πιο συγκεκριμένα, η στρατιωτική και πολιτική επέκταση της Ρώμης αναδεικνύει εκ των πραγμάτων την ανάγκη για μία ευρύτερη σύλληψη του δικαίου, όπου ο νόμος θα αγγίζει όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους. Έτσι, τα επόμενα χρόνια οι ιδέες του **Ζήνωνα** (και του **Χρύσιππου**) μετεξελίσσονται σε ιδέες όπως η αδελφότητα των ανθρώπων, η παγκόσμια κοινωνία ή κοινότητα με βασικά χαρακτηριστικά τη δικαιοσύνη και την καθολική συμμετοχή υπό την καθοδήγηση των σοφών. Παράλληλα, η ανάδυση της δημοκρατικής τότε Ρώμης και η ραγδαία επέκτασή της οδηγεί στην αποδοχή της κυρίαρχης στο διεθνές πεδίο αναδυόμενης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, περνώντας έτσι από την ηθικότητα στη νομιμότητα. Άλλωστε η ιδέα της ένωσης της ανθρωπότητας είναι κατά βάση ελληνορωμαϊκή.

β. Θέμα:

Ο άνθρωπος ως πολίτης του κόσμου.

γ. Δομικά στοιχεία:

1. Προτροπή στον άνθρωπο να διερευνήσει την ταυτότητά του. Τα πορίσματα της διερεύνησης:

- Διαθέτει προαίρεση, το πιο σημαντικό στοιχείο του.
- Διαθέτει λόγο, ειδοποιό διαφορά του από τα ζώα.
- Είναι πολίτης στο κόσμου με ηγετικό ρόλο, γιατί μπορεί να κατανοεί και να αξιολογεί τη θεϊκή διακυβέρνηση.

2. Η αποστολή του πολίτη:

- Η συνείδηση της θέσης του στον κόσμο.
- Η υποταγή του στον κοσμικό λόγο και στο «όλον».

δ. Ερμηνευτικά σχόλια:

Το Κείμενο αναφοράς ουσιαστικά θέτει τρία ερωτήματα απευθυνόμενος σε κάθε άνθρωπο (στον εαυτό του ή και στον αναγνώστη). [Δύο πλάγιες ερωτήσεις και μία ευθεία ερώτηση]: 1. Ποιος είσαι; 2. Από ποια πράγματα ξεχωρίζεις με κριτήριο τον λόγο; 3. Ποια είναι η αποστολή σου;

• Σκέψαι τίς εἶ: Πρώτη λέξη του κειμένου είναι η **προτρεπτική προστακτική** «σκέψαι» σε β' πρόσωπο ενικού αριθμού. Η επιλογή της έγκλισης και του ρηματικού προσώπου αποκαλύπτει τον **χαρακτήρα** του κειμένου που εξετάζουμε και διαμορφώνει το **ύφος** του. Ο **Επίκτητος** δεν στοχάζεται αφηρημένα και απρόσωπα, αλλά απευθύνει τις σκέψεις και τις προτροπές του άμεσα σε ένα πρόσωπο, το οποίο καλεί/παρακινεί να εξετάσει, να σκεφθεί ποιος είναι («τίς εἶ»), δηλαδή **να αποκτήσει επίγνωση των ιδιαίτερων γνωρισμάτων του**. Το κείμενο έχει τον **χαρακτήρα α.** ενός **εσωτερικού διαλόγου** του συγγραφέα με τον εαυτό του (βιωματικό, εξομολογητικό ύφος), **β.** ενός **εξωτερικού διαλόγου** με τον αναγνώστη. Κάθε άνθρωπος οφείλει να ενδοσκοπήσει και να προσδιορίσει την ταυτότητά του μέσα στον κόσμο. Βλέπουμε πως η φιλοσοφία έχει κυρίως **πρακτικό προσανατολισμό**, ενώ και τα φιλοσοφικά συγγράμματα μετατρέπονται σε **εγχειρίδια ευδαιμονίας**.

• Τὸ πρῶτον ἄνθρωπος, τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαίρεσως: Ο **Επίκτητος** δίνοντας **απάντηση** στο ερώτημα που έθεσε στην προηγούμενη περίοδο («τίς εἶ») αναφέρεται στο ιεραρχικά πρώτο, το **πρωταρχικό γνώρισμα** της ανθρώπινης ύπαρξης, στο στοιχείο εκείνο που προσδιορίζει την ταυτότητα κάθε ανθρώπου: «**εἶσαι ἄνθρωπος**», με **ιδιαίτερα γνωρίσματα** που οφείλει ο καθένας να συνειδητοποιήσει (ενδοσκόπηση, αυτογνωσία), ώστε να έχει στη ζωή του ορθή κατεύθυνση και να φτάσει στην ευτυχία. Κατά τον **Επίκτητο** το **πλέον ουσιώδες στοιχείο της ανθρώπινης οντότητας** είναι η «**προαίρεσις**» την οποία θεωρεί ως το «**κυριώτερον**».

• **προαίρεσις**: Είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον **Αριστοτέλη** και σε Στωικούς όπως ο **Επίκτητος**. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον **Επίκτητο** σημαίνει την **ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου**. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. **Προϋπόθεση** για την **προαίρεσιν** είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς («**τὰ ἐφ' ἡμῖν**») και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας («**τὰ ἀπροαίρετα, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν**») και είναι **αδιάφορα** για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας.

Όποιος επιδιώκει την αρετή οφείλει, πριν από όλα, να απελευθερωθεί από τα **πάθη** (= παρορμήσεις της στιγμής) για να μπορεί να κατανοήσει το τι συμβαίνει πραγματικά, να αδιαφορήσει δηλαδή για τις καταστάσεις όπως είναι η ζωή και ο θάνατος, η υγεία και η ασθένεια, ο πλούτος και η φτώχεια, οι οποίες δεν έχουν από ηθική σκοπιά καμία αξία, ούτε θετική ούτε αρνητική. **Ό,τι δεν απαγορεύεται και ό,τι δεν υπαγορεύεται από ηθικούς λόγους, παραμένει αδιάφορον κατά την άποψη της στωικής ηθικής**. Για παράδειγμα ένας συνηθισμένος άνθρωπος πιστεύει ότι σημασία έχει να είσαι υγιής· ο στωικός σοφός καταλαβαίνει ότι αξία έχει η προσπάθεια που καταβάλλεις, ώστε να είσαι υγιής. Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως αναφέρεται **τόσο στη βούληση όσο και στη διάνοια, συνδέεται με την έννοια της επιλογής (άρα και του λόγου), η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως έλλογον ον**.

• ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον: Η προαίρεσις είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν υποτάσσεται σε κάποιο άλλο («**ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον**»)- όλα τα

άλλα στοιχεία της είναι «υποταγμένα» σε αυτή, δηλαδή είναι αξιολογικά κατώτερα και εξαρτώμενα από αυτήν. Επομένως, ο **Επίκτητος** αναγνωρίζει στην προαίρεσιν **ηγετικό, καθοδηγητικό ρόλο** στον ανθρώπινο βίο και **τη συνδέει με την ελευθερία**, τη βασική ιδιότητα του ανθρώπινου όντος. Εξάλλου, τα **επίθετα** υποταγμένα (< ὑπὸ + τάσσομαι), ἀδούλευτον (ἀ στερητικό + δουλεύω, πρβ. δοῦλος) και ἀνυπότακτον (ἀ στερητικό + ὑπὸ + τάσσομαι), τα οποία επιλέγει για την περιγραφή της, καθώς και η **αντίθεση** τὰ ἄλλα ≠ αὐτὴν παρουσιάζουν την προαίρεση ως δεσπότην στοιχείο του ανθρώπου. Από μια άλλη οπτική γωνία, ο **Επίκτητος** έδωσε έμφαση σε εκείνο το στοιχείο του ανθρώπου το οποίο παραμένει αδούλωτο και ανυπότακτο, έχοντας ο ίδιος την εμπειρία της δουλείας.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο της προαίρεσης στον ανθρώπινο βίο, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι ο **Επίκτητος** αναγνωρίζει πως **η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας** (ἔξω τῆς προαιρέσεως οὐδέν ἔστιν ἀγαθὸν οὔτε κακόν). Επίσης, αυτή δεν παραχωρείται από κάποια εξωτερική προς τον άνθρωπο δύναμη, ώστε να μπορεί κάποιος παράγοντας να την εμποδίσει και να την αφαιρέσει. Με άλλα λόγια, οι επιλογές μας είναι πάντα υπό τον έλεγχό μας, καθώς κανείς δεν μπορεί να τις αλλάξει, αν εμείς δεν το επιτρέψουμε.

• **Σκόπει οὖν, τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. Κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων:** Ο **Επίκτητος** δέχεται την υπάρχουσα σε όλους τους προγενέστερους φιλοσόφους αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι ένα θνητό ζώο, το οποίο όμως διαθέτει τον **λόγον** (= την ικανότητα της λογικής σκέψης και της ομιλίας). Ο λόγος είναι κατά τον **Επίκτητο**, όπως άλλωστε και για όλη τη στωική φιλοσοφία, το διακριτικό γνώρισμα, η **ειδοποιός διαφορά**, του ανθρώπινου είδους από τα άλλα έμβια όντα. Αποτελεί το **χαρακτηριστικό γνώρισμα** του ανθρώπου, όπως και η προαίρεση.

Ωστόσο, ειδικά στη φιλοσοφία του **Επίκτητου** ο λόγος έχει βαθύτερη έννοια και λειτουργία. Οι Στωικοί εκκινούν από τη θεωρία του προσωκρατικού **Ηράκλειτου** για τον Λόγο ως ρυθμιστική αρχή που διέπει την πραγματικότητα και συνδέει με σχέσεις αναλογίας όλα τα όντα. Ο λόγος εδώ είναι **θεϊκός, μια αιώνια ενεργητική δύναμη του σύμπαντος, υλική και παραγωγική όπως ένα σπέρμα, είναι ταυτόσημη με το πῦρ και τη φύση. Ως μέρος αυτής της φύσης ο άνθρωπος μοιράζεται τον λόγο· και οφείλει να ζει «ακολουθώντας τον λόγο και τη φύση»**. Έτσι, το να ζει κανείς σύμφωνα με τον λόγο (ζῆν κατὰ λόγον) ταυτίζεται με το να ζει κανείς εναρμονιζόμενος με τη φύση (ζῆν κατὰ φύσιν).

Επομένως, ο λόγος συνδέεται με τη φύση και η προνομιακή κατοχή του από τον άνθρωπο επιβεβαιώνει την ιδιαιτερότητά του ως όντος, την ηγετική του θέση ανάμεσα στα άλλα όντα, καθώς και τη δυνατότητα που έχει να συντονίζει την ύπαρξη και τη δράση του με τους νόμους (τους «ρυθμούς») που διέπουν τον κόσμο, το σύμπαν.

• **Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, οὐχ ἓν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων:** Το τρίτο μετά την προαίρεσιν και τον λόγο **χαρακτηριστικό γνώρισμα** του ανθρώπου είναι η ιδιότητά του να είναι **πολίτης του κόσμου**. Ο **Επίκτητος** δεν εννοεί βέβαια ότι ο άνθρωπος της εποχής του είναι μέλος ενός παγκόσμιου κράτους.

Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία· και ο **κόσμος** εννοείται με στωική σημασία, **ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα**.

Η θέση που εκφράζεται στο απόσπασμα δεν έχει πολιτικό χαρακτήρα ούτε πρέπει να κατανοηθεί ως πρόταση πολιτικής ενοποίησης των πόλεων ή των κρατών. Ο **Επίκτητος**, ακολουθώντας την παράδοση του στωικισμού, θεωρεί ότι **ο άνθρωπος ακολουθεί τον παγκόσμιο νόμο της φύσης**, ο οποίος είναι **ταυτόσημος με τον λόγον και τον θεό**. Για τους στωικούς, «το σύμπαν το ίδιο είναι μία «πόλη», η κατοικία των θεών και ανθρώπων, με κοινό συνδετικό στοιχείο τη λογικότητα που διέπει το σύνολο και τα μέρη του. Η «κοσμική πόλη» έχει ως νόμο το φυσικό ηθικό νόμο, τον «ορθό λόγο» (δηλαδή τη λογικότητα που ενυπάρχει στον κόσμο).

Η αναφορά στον άνθρωπο ως πολίτη του κόσμου συνιστά μια **αποδέσμευση από τα πλαίσια που όριζε η πόλη-κράτος**. Αυτή η **διερεύνηση των πλαισίων αναφοράς του ανθρώπου** διαμορφώνει σταδιακά ένα **ιδεώδες**, το οποίο ονομάζεται **κοσμοπολιτισμός**.

Η φιλοσοφία, από την ελληνιστική εποχή, έβλεπε ότι ο άνθρωπος δεν είναι πλέον πολίτης μιας συγκεκριμένης πόλης αλλά υπήκοος ενός μεγάλου βασιλείου ή, αργότερα, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. **Αν οι βεβαιότητες του ανθρώπου αρχίζουν να κλονίζονται** μέσα σε αυτό το καινούργιο και ανοίκειο περιβάλλον, αν νιώθει ότι **οι δεσμοί του με τη γενέθλια πόλη διαρρηγνύονται**, είναι πιθανό να στραφεί στον εαυτό του και να νιώσει ότι δεν έχει πατρίδα ή ότι όλος ο κόσμος είναι η πατρίδα του.

Ο τόπος, η κατοικία του ανθρώπου δεν είναι ο γενέθλιος τόπος του: ακόμη κι αν έχασε την πατρίδα του, ακόμη κι αν εξορίστηκε, παρηγορείται μ' έναν καινούργιο τρόπο: το να μην έχει πατρίδα είναι το ίδιο με το να έχει πατρίδα όλο τον κόσμο. «Πατρίδα μου δεν είναι κάποιος πύργος ή κάποια στέγη. / Ολόκληρη η γη είναι πολιτεία και οικία / έτοιμη να στεγάσει τη ζωή μας», γράφει ο **Κράτης** (365-285 π.Χ.). Αυτή η αναγωγή σε μια παγκόσμια πολιτεία ή στο σύμπαν μερικές φορές καθησυχάζει και παρέχει το αναγκαίο αίσθημα ασφάλειας, νοσηματοδοτεί μια ζωή που κυριαρχείται από το αίσθημα της αγωνίας, της προσωρινότητας, της ανεστιστότητας.

Η **προτροπή του Επίκτητου** να νιώσει ο άνθρωπος ότι είναι πολίτης του κόσμου **λειτουργεί θεραπευτικά**, ως τρόπος να αντιμετωπίσει το βίωμα της αγωνίας και της ανασφάλειας που γεννούν η ηθική διαφθορά, η πολιτική αποσύνθεση και η συναισθηματική σκληρότητα που αντικρίζει καθημερινά. Όλοι οι άνθρωποι είναι πνευματικά συγγενείς, καθώς προέρχονται από τον ίδιο νου που ρυθμίζει και διοικεί το σύμπαν. Μια τέτοια πίστη θα λειτουργήσει ως **δύναμη ενότητας**, με αποτέλεσμα η ζωή να γίνει καλύτερη και ασφαλέστερη. Επίσης, η γνώση αυτή μας καθιστά ικανούς να αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα όπως είναι: όχι υπό το στενό πρίσμα της ανθρώπινης ύπαρξης, αλλά με την προοπτική του κόσμου και της φύσης.

Βέβαια, θα πρέπει να προσέξουμε ότι ο **Επίκτητος** δεν θεωρεί τον άνθρωπο ως ένα απλό μέρος του κόσμου, αλλά ένα από τα ηγεμονικά μέρη του («ἐν τῶν προηγουμένων»). Με αυτό εννοεί ότι η **θέση** του στον κόσμο είναι **ιεραρχικά ανώτατη**. Είναι ηγέτης, αρχηγός (πρβ. τῶν προηγουμένων < πρὸ + ἡγοῦμαι = εἶμαι ηγέτης) και όχι υπηρέτης, κάποιος που υποτάσσεται στο θέλημα άλλων (πρβ. τῶν ὑπηρετικῶν < ὑπηρετῶ, ὑπηρετής). Ο άνθρωπος, **επειδή διαθέτει τον λόγο**, δηλαδή μπορεί να σκέπτεται με τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί το σύμπαν, βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση. Έτσι, οφείλει να αποκτήσει **κοσμοπολιτική συνείδηση** και να αντιληφθεί ότι βρίσκεται στο κέντρο του κόσμου.

• παρακολουθητικός γὰρ εἶ τῇ θεῇ διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικός: Η ημιπερίοδος αιτιολογεί την προηγούμενη άποψη (ο σύνδεσμος «γὰρ» σε αυτό το σημείο είναι αιτιολογικός). Ο άνθρωπος αποτελεί ηγετικό μέρος

του κόσμου, διότι έχει από τη φύση του την ικανότητα να κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και, κατά συνέπεια, να αξιολογεί τις συνέπειές της. Επομένως, η λογική φύση του ανθρώπου -δηλαδή η ικανότητά του να κρίνει και να αξιολογεί, να συντονίζεται ως προς το σκοπό και το θέλημα του λόγου, που διέπει τον κόσμο- τον καθιστά ηγετικό μέρος του σύμπαντος.

Επίσης, στο χωρίο **ταυτίζεται ο λόγος με τον θεό** και προβάλλεται η αισιόδοξη άποψη ότι ο κόσμος κυβερνάται, **καθοδηγείται από τη θεϊκή πρόνοια** (είμαρμένην).

- **Θεία διοικήσει:** Αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η είμαρμένη - είναι η απαραβίαστη τάξη του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος. Όλα γίνονται σύμφωνα με αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια «συμπάθεια». Οι Στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η **διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θεού, έλλογου νόμου**.

- **Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;:** Το νέο ρητορικό ερώτημα αποτελεί λογική συνέχεια της προηγούμενης παραδοχής, ότι δηλαδή ο άνθρωπος είναι και πρέπει να αυτοπροσδιορίζεται ως πολίτης του κόσμου. Ποιο είναι το χρέος, η αποστολή ενός τέτοιου πολίτη; Πώς πρέπει να συμπεριφέρεται και να πράττει;

- **Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὥς ἀπόλυτον:** Ο **Επίκτητος**, επιχειρώντας να δώσει απάντηση σε αυτό το ερώτημα, διατυπώνει την άποψη ότι ο άνθρωπος οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον και να μην αποφασίζει για τίποτε, σαν να ήταν αποκομμένος από την ολότητα. Πρέπει να συνειδητοποιήσει πως δεν είναι ανεξάρτητος και αυτόνομος, αλλά αντίθετα εντάσσεται, υπάγεται σε ένα σύνολο, σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της.

Έτσι, η **ευδαιμονία** του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του λόγου για καθετί και για τον ίδιο και έτσι καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο και να ρυθμίσει **κατάλληλα** τη συμπεριφορά του.

Ασφαλώς, το επιχείρημα του **Επίκτητου** δεν διεκδικεί πρωτοτυπία. Αποτελούσε κοινό τόπο στον αρχαίο ελληνικό στοχασμό η παραδοχή ότι το σύνολο (όλον) προηγείται του μέρους.

Επίσης, στο έργο **πολλών αρχαίων Ελλήνων** συγγραφέων απαντούν οι αντιλήψεις ότι η ατομική ευτυχία συνδέεται άρρηκτα με την ευημερία του συνόλου και, κατά συνέπεια, ότι το **ατομικό συμφέρον πρέπει να υποτάσσεται στο συλλογικό**, διότι, μόνο όταν το σύνολο ευημερεί, μπορεί να ευτυχήσει το άτομο.

Είναι σημαντικό, βέβαια, να κατανοήσουμε ότι ο **Επίκτητος** αντιλαμβάνεται διαφορετικά την υπαγωγή του ατόμου στο σύνολο από ό,τι οι **στοχαστές του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ.** Αυτοί τονίζουν την προτεραιότητα του συνόλου έναντι του μέρους, καθώς βιώνουν τον δεσμό που συνδέει τα μέλη μιας πολιτικής κοινωνίας με την πόλη-κράτος. Στόχος τους είναι να ενισχύσουν το αίσθημα της κοινότητας και να υπογραμμίσουν την ιδέα πως την προσωπική του ατομική ευδαιμονία μπορεί να την πετύχει το άτομο μόνο όταν ως σύνολο η πόλη-κράτος ευδαιμονεί. **Αντίθετα**, στον **Επίκτητο** η αντίληψη αυτή συνδέεται με τη θέση ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του κοσμικού-θεϊκού λόγου. Συνέχεια και συνέπεια αυτής της ιδέας είναι η άποψη ότι χρέος του ατόμου (που είναι πολίτης του κόσμου) είναι να εναρμονίζεται η θέλησή του με τον λόγο.

• ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποὺς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἄν ἄλλως ὄρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον: Ο **Επίκτητος** για να στηρίξει λογικά την άποψη-προτροπή που διατύπωσε αμέσως παραπάνω, χρησιμοποιεί μια **παρομοίωση** με το ανθρώπινο σώμα, το οποίο αποτελεί και αυτό ένα σύνολο (ὅλον) αποτελούμενο από μέρη (= τα μέλη και τα ὄργανα του σώματος). Τα μέρη αυτά, αν και επιτελούν πολλές διαφορετικές μεταξύ τους λειτουργίες, αλληλεξαρτώνται και συνεργάζονται. Παρόμοια και ο άνθρωπος, αποκτώντας συνείδηση της θέσης του μέσα στον κόσμο, οφείλει να ενεργεί συνεχίζοντας τις ορέξεις-επιθυμίες του και τις προτεραιότητές του με τον κοσμικό λόγο και ανάγοντας οτιδήποτε επιλέγει και πράττει στο σύνολο.

Το ρήμα «ὠρέχθησαν» (< ὀρέγομαι = ποθώ, επιθυμώ) παραπέμπει στο παλαιό φιλοσοφικό πρόβλημα των ανθρώπινων επιθυμιών και της ανάγκης να ελεγχθούν-τιθασευτούν για την αποφυγή ποικίλων συγκρούσεων και την εξασφάλιση της ευδαιμονίας. Σύμφωνα με τις **αντιλήψεις των στωικών φιλοσόφων**, συχνά οι επιθυμίες του ανθρώπου εξηγείρονται και απαιτούν μια διαφορετική τάξη πραγμάτων από αυτή που υπάρχει στον κόσμο. Αυτές τις επιθυμίες καλείται να αντιπαλέψει το λογικό και ηγεμονικό μέρος της ψυχής και να τιθασεύσει τις άλογες επιθυμίες, που έρχονται σε αντίθεση με την κοσμική τάξη, όπως την καθόρισε ο παγκόσμιος λόγος.

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 2: Φίλων, Ἐν Γενέσει ζητήματα, (απόσπασμα 11)

Το απόσπασμα αναφέρεται στο χρέος του ανθρώπου να αγαπήσει έμπρακτα τον συνάνθρωπό του, ό,τι υπάρχει στο σύμπαν και, τέλος, τον ίδιο τον δημιουργό του κόσμου. **Το καθήκον της αγάπης, η οποία απορρέει από την ίδια τη φύση του** διαμορφώνει μια χριστιανική ηθική. Ο **λόγος των στωικών ταυτίζεται με την αρχή που συγκροτεί το σύμπαν, με τον «πατέρα και δημιουργό του κόσμου»**, με τον οποίο καλείται να συνδεθεί ο άνθρωπος μέσω της αγάπης. Επίσης, **τονίζεται η ευθύνη του ανθρώπου να ζει όχι εγωιστικά, αλλά ως μέρος του κόσμου**, φροντίζοντας τον άλλον, κοντινό ή μακρινό του, άνθρωπο και προσφέροντας στον συνάνθρωπο. **Η αγάπη εκτείνεται σε όλη τη δημιουργία, στα έμψυχα και στα άψυχα**, γεγονός που διαμορφώνει σχέση, δηλαδή ουσιώδη και οργανικό σύνδεσμο, του ανθρώπου με τον κόσμο και το περιβάλλον. Στο κείμενο αναπτύσσεται ένας **χριστιανικός κοσμοπολιτισμός**, συγγενής με αυτόν του **Απόστολου Παύλου**.

Παράλληλο κείμενο 3: Βολταίρος, «Πατρίδα»

Ο **Βολταίρος** διαπιστώνει ότι η αγάπη για την πατρίδα και η προώθηση των συμφερόντων της έχει τις περισσότερες φορές **ανταγωνιστικό χαρακτήρα** απέναντι στα άλλα έθνη, στις πατρίδες των άλλων ανθρώπων. Αυτή η προσήλωση στη δική σου πατρίδα ταυτίζεται με ένα είδος **εθνικού εγωισμού, που υπηρετεί σκοπιμότητες και καλλιεργεί τη μισαλλοδοξία και την εχθρότητα προς τα άλλα έθνη**. Σε αυτή την κατάσταση αντιπαραθέτει το **ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού**, μια αντίληψη που δεν έχει ανταγωνιστικό χαρακτήρα, αλλά **συμφιλιώνει τους ανθρώπους και τα έθνη σε μια παγκόσμια κοινότητα κοινών επιδιώξεων**.